

Јаро Веселинович, (Словенија)
Одделение за етнологија и културна антропологија
Филозофски факултет
Универзитет во Љубљана
е-пошта: jaro.veselinovic@gmail.com

ЧЕКАЈКИ И НАДЕВАЈКИ СЕ ВО ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКА МАКЕДОНИЈА: ПОМЕГУ ЈУГОСЛОВЕНСКИОТ СОЦИЈАЛИЗАМ И ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Апстракт: Текстот се занимава со промените во македонското општество по падот на југословенскиот социјализам и создавањето на нова независна Република Македонија. Текстот исто така ги покажува начините на кои македонските граѓани ја проектираат својата иднина во земја што во последниве триесет години беше заглавена во геополитичка неизвесност, која беше пресудна за обликувањето на минатото и идниот развој на државата.

Клучни зборови: Југославија, Македонија, социјализам, постсоцијализам, Европска Унија

Овој текст се занимава со промените во македонското општество по падот на југословенскиот социјализам и создавањето на нова независна Република Македонија. Текстот исто така ги покажува начините на кои македонските граѓани ја проектираат својата иднина во земја што во последниве триесет години беше заглавена во геополитичка неизвесност, која беше пресудна за обликувањето на минатото и идниот развој на државата. За време на мојот речиси едногодишен престој во Република Македонија, сеприсутните дебати за политичките и економските состојби во земјата го привлекоа моето внимание во однос на трансформацијата на секојдневниот живот во последните триесет години независност. Преку интервјуата што ги правев, некои од нив официјални, а некои помалку, сфатив дека има два главни аспекти што го карактеризираат постсоцијалистичкото искуство на македонските граѓани – тоа се чекањето и надевањето. Поголемиот дел од мојата теренска работа се одвиваше во Крива Паланка во мај 2019 година, иако учествував во бројни муабети што ме внесоа во македонското секојдневие за време на моите претходни патувања низ државата.

Текстот е поделен во пет главни дела, почнувајќи со кратка историја на македонските политички односи со Грција, кои во голема мерка влијаеја врз развојот на Македонија по 1991 година и се клучни за да се разбере македонската ситуација денеска. Вториот дел накратко го објаснува процесот на приватизација во државата со посебен акцент на Крива Паланка. Третиот дел е посветен на чекањето, додека

последните два дела се занимаваат со надежта и иднината онака како што ги замислуваат моите соговорници во Крива Паланка.

За време на последниве декади Македонија и Македонците во етнологски и антрополошки контекст беа главно истражувани од аспект на нивниот (национален) идентитет (види на пример Danforth 1995; Filak 2016; Jezernik 2002; Karakasidou 1997; Poulton 2000; Risteski, Kodra-Hysa 2014; Schwartz 1996). Во меѓувреме, општествените, економските и политичките аспекти на секојдневниот живот во постсоцијалистичка Македонија, со одредени исклучоци (види на пример Monova 2014, 2015a, 2015b; Neofotistos 2012; Ramet 2017; Thiessen 1999), беа главно запоставувани. Тоа треба да се разбере во контекст на македонската историја и нејзините односи со соседните држави, особено со Грција и во помала мерка треба да се разбере во контекст на отцепувањето од Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Според грчкиот националистички дискурс во однос на македонското прашање, античките Македонци биле Грци, и според тоа за нив е невозможно да го прифатат фактот дека некој друг покрај етничките Грци може себеси да се нарекува Македонец и да живее во држава што е именувана исто како историскиот регион Македонија. Грчкиот националистички дискурс замислува една силна линија на континуитет со Античка Грција, главно преку лингвистичката и територијалната перспектива – модерниот грчки јазик потекнува од античкиот грчки, и повеќето антички грчки полиси биле лоцирани на територијата на денешната Грција (Fidanovski 2018: 20). Модерната македонска држава, според тоа, се третира како вештачка творба, „измислена“ од Тито, кој го ’крстил’ ’мозаикот од националности’ со грчкото име ’Македонија’ заради свои политички цели“ (Danforth 2010: 576), населена со словенски племиња, кои дошле во просторот околу 6 век од новата ера и според тоа немаат никаква врска со Александар Велики, личноста што игра важна улога во современата македонска националистичка имагинација. Македонската страна, од друга страна, се најде во незавидна позиција. Како новоформирана држава, која пред 1944 година немала самоуправен ентитет на своја територија, во исто време се соочуваше со тежок економски и политички транзициски период по распаѓањето на Југославија и со притисокот од моќните соседи (особено Грција, но исто така и Бугарија) во врска со националните симболи и името на државата. Покрај името, официјалното знаме на Република Македонија беше исто така жешко прашање бидејќи Македонија за државно знаме одлучи да ја избере шеснаесеткраката ѕвезда од Кутлеш позната како Сонцето од Вергина. Ова беше неприфатливо за Грците, кои го третираат Сонцето од Вергина како идентификациски симбол на Грците (поврзувајќи го директно со Филип Втори, таткото на Александар Велики), и според тоа не може да се користи како национален симбол на друга држава (види Nedelkov 2011: 43). По повлекувањето на знамето, започна сагата околу името. И покрај тоа што Република Македонија го променила својот устав така што во него вклучила потврда дека нема никакви територијални претензии за остатокот од историскиот регион Македонија, грчката позиција за македонската глобална интеграција останала непроменета (Fidanovski 2018: 19). Тоа во пракса значеше дека македонската глобална интеграција беше прекината – непосредното меѓународно признавање во 1991 година беше прекинато поради грчките приговори, додека следната година Европската заедница издаде декларација според која се согласува да ја признае републиката во нејзините постојни

граница, но со име што нема да го содржи името Македонија. Признавањето од страна на земјите на Европската Унија започна во 1994 година откако Македонија беше примена во Обединетите нации под привременото име „Поранешна Југословенска Република Македонија“, кое требаше да се користи додека не се разреши спорот околу името (Daskalovski 2011: 58).

Спорот се реши со таканаречениот Преспански договор што беше потпишан на 17 јуни 2018 година според кој новото име на државата е Република Северна Македонија. Потврдувањето на договорот беше дочекано со релативно силно јавно незадоволство и противење, како од македонска така и од грчка страна, проследено со масовни протести во Скопје и во Солун. Македонскиот премиер Зоран Заев одлучи дека единствениот начин за заклучно потврдување на договорот е да се свика референдум во есента на кој граѓаните ќе одлучуваат за понатамошниот развој. За да биде успешен референдумот, потребно беше 50 % излезеност на гласачите и мнозинството гласови да бидат за промена на името. Бидејќи опозицијата одлучи да го бојкотира референдумот, само 37 % од гласачите излегоа на гласање, и огромно мнозинство од нив – 94 % – гласаа „за“. Иако границата од 50 % излезеност не беше постигната, така што референдумот не беше валиден, Заев одлучи дека волјата на народот е сепак јасно изразена и инсистираше на уставните измени што подразбираа две третини од гласачите од 120 пратеници во македонскиот парламент, мнозинство што Заев заедно со одредени членови на опозицијата успеа да го обезбеди на 15 октомври 2018 година. Името на државата официјално беше променето во февруари 2019 година, и тоа отвори простор за прогрес во македонските меѓународни аспирации, особено за интеграцијата во Европската Унија и НАТО.

Опишаниот конфликт е само еден од аспектите што ја карактеризира ситуацијата во која се наоѓаат Македонија и Македонците во годините по независноста, кои од многумина од соговорниците се опишани како хаос. Хаосот означува цела низа чувства поврзани со промените што се случиле по 1991 година во нечиј личен живот во однос на невработеноста, растечката емиграција на членови на семејството, губењето на социјалните врски, како и со растечкиот национализам и широко распространетата корупција и клиентелизам. Овие аспекти од секојдневниот живот во државата беа спомнувани во секоја конверзација и во интервјуата за време на мојата теренска работа во Крива Паланка, средно голем македонски град во североисточниот дел на државата. Распространета покрај Крива Река и Дурачка Река со главниот пат што ги поврзува Скопје и Софија и што поминува низ градот, Крива Паланка била важна стратешка локација низ вековите на нејзиното постоење. Градот е поделен на постар дел каде што се наоѓа турската чаршија и нов дел изграден за време на Кралството Југославија и подоцна СФРЈ. За време на СФРЈ Крива Паланка доживеала најголем прогрес во однос на економијата и индустријализацијата, како и во однос на целокупниот стандард во секојдневното живеење. Една од најважните фабрики во градот била текстилната фабрика „Карпош“, која во времето на нејзиниот врв вработувала 1680 работници (Малковски, Михајловски, Крстевски 1996: 246), а други важни индустриски капацитети биле рудникот „Тораница“, дрвната индустрија „Осогово“ и градежните компании „Руен“ и „Бентомак“. Сите споменати капацитети пропаднале во првите години од „транзицијата“ што следеше по распаѓањето на југословенскиот социјалистички систем. Една од причините

бил процесот на приватизација што започнал веднаш по воспоставувањето на македонската независност. Еден од моите соговорници, локален историчар Јоаким од Крива Паланка, накратко ми опиша како се случила приватизацијата во државата:

Транзицијата во суштина е трансформација на јавниот капитал во приватен. Македонија во 1991 година го промени својот социоекономски модел и зајочна да ѝ следи пазарно ориентираните политички базирани на неolibералната логика. Посвојати многу начини на кои можела да се спроведе приватизацијата, а во Македонија сите тие се искористиле. Најраспространетата стратегија беше купувањето на акциите на компаниите, така наречените сертифицирани и работничките, така што поголемиот дел од одредена компанија или фабрика завршуваше во рацете на приватни сопственици што немаа ниту начини ниту намера реално да ѝ развиваат овие компании. Освен тоа, многу компании беа намерно обезвреднувани со цел да се продадат во некои случаи дури и за 60 % од нивната реална вредност.

Ова во пракса значело дека многу фабрики биле продавани за помалку од нивната реална вредност, честопати на локалните „тајкуни“, кои подоцна намерно финансиски ги исцрпувале компаниите и ги отпуштале работниците. Како што вели Јелена Џанкиќ, приватизацијата во одредени постјугословенски држави се случувала во една релативно незаконска околина, која овозможила неконтролиран трансфер на јавната сопственост во приватни раце, кои честопати припаѓале на оние што ја имале политичката моќ во социјализмот и така си обезбедиле континуитет на таа моќ за себе преку контролата на економското производство (Džankić 2018: 89).

Споменатите сертификати или акции на компаниите што им биле давани на работниците во фабриките биле наменети за да обезбедат фер и транспарентна дистрибуција на она што некогаш било јавна сопственост. Но, во пракса, како што вели Сабина Рамет, мнозинството од работниците биле буквално приморани да ги продадат или, поради недостигот на знаење за тоа што значат тие сертификати, да ги даваат без пари на локалните политичари и членовите на новоформираната класа на стопанственици (Ramet 2017: 296). Јоаким ја опиша ситуацијата во Крива Паланка за време на 1990-тите години:

Види, им ветија на работничките дека ќе добијат... Работничките добија некои сертификати, кои подоцна беа купени од важни личности од општината или шпекуланти со ветување дека работничките ќе можат да продолжат да работат во фабриките, што секако не беше точно. А она што е најверверзно е дека од 1997 година до денес ниту една политичка партија не даде какво било официјално соопштение или декларација за крајот на македонската транзиција. Тоа беше оставено така недефинирано, и сè уште не е јасно дали овој процес всушност заврши. Но, може да заклучиме дека брзата и целосна приватизација беше единствениот начин за да се оневозможи некаква масовна мобилизација или револуција за да се промени насоката. Работничките беа буквално фрлени на улица, нивниот опстанок

и денеска е загрозен, и не е чудо што до сите овие декади ние сме сведоци на постојан пораст на невработеноста и емиграцијата.

Ова значело дека многу поединци, како и целото општество се нашле во една комплетно нова ситуација, која трае 30 години. Иако Македонија излезе од СФРЈ на мирен начин и според тоа не беше вклучена во некакви директни воени последици, нејзиниот развој, особено меѓународниот развој беше прекинат поради блокадите од Грција. Овие 30 години се карактеризирале, а според разговорите што ги водев, сè уште се карактеризираат преку двете чувства што силно влијаат на начинот на кој Македонците ја разбираат нивната ситуација денеска – тие чекаат и се надеваат. Чекањето на некој начин е најчестата активност во Македонија, како на лично ниво така и во однос на секојдневните конверзации со пријателите и познајниците. Луѓето може да поминат часови чекајќи за дозвола за престој пред една огромна црна зграда покрај реката Вардар во центарот на Скопје каде што се наоѓа седиштето на Министерството за внатрешни работи на Македонија и каде што, без оглед на бројот на документи што се донесени таму, потребни се повеќе посети за да се добие дозволата. Потоа, се чека за јавниот автобус, кој мистериозно никогаш не стигнува навреме, што значи дека ти или некој твој пријател ќе задоцните на средбата во некоја кафеана каде што ќе ја поминете ноќта повторно зборувајќи за чекањето. Чекање на задоцнетата плата од кафеаната каде што работи еден пријател. Некој друг чека италијанска работна виза што ќе му овозможи да добие сезонска работа во овоштарник или во лозје каде што за месец-два ќе заработи повеќе од половина од македонската просечна годишна плата.

Од друга страна, секојдневните разговори, како и теренските интервјуа, често се вртат околу чекањето во една поширока смисла, особено во смисла на македонскиот „европски пат“ и генералниот економски и политички напредок. Еден од соговорниците во Крива Паланка го сподели својот светоглед за таа ситуација:

Види, како да ти го објаснам ова сега? Мојот вичајник е дека сите ние чекаме нешто. Генерално целото општество е апатично. Сите нешто чекаат, државата чека нешто така, но во исто време се занимаваме со целосно нерелевантни проблеми. Што мислам под релевантни... Во овие триесет години државност ние не сме успеале да го направиме тоа што треба, туку се занимаваме со глупости. Кој е Македонец, кој е Албанец, кој е на позиција, кој е во позиција. Никој не се занимава со реалните проблеми. Сегашнава влада вели: „Леле, ќе имаме 500 евра месечна плата, ќе се отворат фабрики, ќе има мед и млеко за сите“. Но секако ништо од тоа не се случува. На луѓето им треба, на сите ни треба работа. Секому му треба перспектива во животот. Но оваа држава, ние се занимаваме со нешто (на државата), имаме референдум, и има избори цело време. И во последните дваесет години ни кажуваат: „Чекајте да поминат овие избори и после сè ќе биде поинаку“. И кога изледа дека нешто ќе се смени, ќе тргне напред, владата пак ќе се смени, и приказната почнува од почеток. И ние постојано чекаме, чекаме, чекаме, и никој не презема одговорност за фактот дека ништо не се придвижува. Нашата инфрасструктура е такава каква што е.

Лоша. Во меѓувреме, сити други држави во региониот инвестираат, види го Косово, Бугарија... иако железници, сè. Овде во Паланка ние градиме 60 километри железница дваесет години, и повеќе, дваесет и пет, уште од 1995 година. Тоа е срамота. И секогаш пред избори тие ни ветуваат дека со воз ќе пристигнат на изборите. Но до денеска ништо еден воз не пристигнал. Но луѓето чекаат. И како може да им веруваат, како може да веруваат во инстинкциите, во државата? Тоа не е можно.

Според Хаџ (Ghassan Hage), чекањето е таков сеприсутен феномен во животот што речиси може да се изедначи со општественото постоење и во исто време индицира дека поединците и/или општествата се вклучени во животот и дека имаат очекувања од него (Hage 2009a: 1). Според него, има една специфична форма на чекање што може да ни помогне да го разбереме македонскиот случај, односно она „чекање“ кога не чекаме нешто посебно да се случи, туку чекаме да заврши или да помине нешто непосакувано (Hage 2009b: 102). Тоа значи дека чекањето „вклучува потчинување на елементите или на одредени општествени околности и во исто време вклучува прифаќање на тие околности“, додека во исто време функционира како „алатка за владеење, која го поттикнува воздржувањето, самоконтролата и самоуправувањето во кризни времиња“ (Hage 2009b: 102). „Чекањето“ во македонски контекст, според тоа, може да се разбере како чекање да заврши периодот на „транзиција“ за да може државата и нејзините граѓани да почнат да се движат напред кон „нормален живот“. Хаџ вели дека „замислената егзистенцијална мобилност“ е еден од најважните фактори што им овозможува на поединците да почувствуваат дека нивниот живот „се движи некаде“ и дека тие не се „заглавени“ (Hage 2009b: 102). Замисленото или конкретното искуство на егзистенцијална мобилност, според Хари Петит и Виле Раутенберг, е неопходна предиспозиција за да може поединецот да му даде смисла на неговиот/нејзиниот живот или едноставно да живее живот што вреди да се живее. Тежнењето кон (егзистенцијална) мобилност често потекнува од растечкото незадоволство од личните животни околности, од една страна, и од капиталистичката идеја за потребата за постојан развој, од друга страна. Како што велат споменатите автори, постојат многу етнографски студии во последните неколку децении што ја нагласуваат егзистенцијалната статичност или „заглавеност“, која ги попречува луѓето во исполнувањето на своите цели на лично ниво (како на пример иселување од куќата на родителите, наоѓање на постојана стабилна работа итн.). Петит и Раутенберг нагласуваат дека причините за ова често може да се најдат во дискрепанцата меѓу идеалите на капиталистичкиот систем и реалноста во која истите стандарди и можности за сите едноставно не постојат (Pettit, Ruijtenberg 2019: 730–731).

Чувството што беше широко присутно кај моите соговорници е дека последните 30 години се обележани како непредвидлив период на „постојана криза“, која честопати беше спротивставувана со времињата на југословенскиот социјализам што им овозможувал ним (или на нивните родители) да живеат, според нив, „нормални животи“. Темите поврзани со концептот на „нормални животи“ се релативно добро истражени во просторот на поранешна Југославија (види на пример Bartulović 2013; Greenberg 2011; Helms 2007; Jansen 2015) во кои секојдневниот живот во социјализмот служи како одредница за тоа како и денеска треба да изгледа

еден „нормален живот“. Стеф Јансен во неговиот труд за „нормалните животи“ во постсоцијалистичко Сараево посочува дека оваа претпоставка открива повеќе за она што не е во ред со сегашната ситуација, а не толку многу за реалната состојба во минатото (Jansen 2015). Сепак, важно е да се потенцира дека кај Јансен, како и во интервјуата што ги направив, заедничката нишка се однесува на губењето на социјалната сигурност, работата или можноста да се оди на одмор, политичката стабилност и влошувањето на економската ситуација во државите. Како што посочуваа постарите соговорници, главната разлика меѓу минатите искуства и сегашната ситуација се наоѓа во фактот дека југословенскиот систем овозможувал и дури охрабрувал одреден степен на егзистенцијална мобилност (или барем чувство за неа) што ретко се случува денес.

Разговорите за минатото често се претвораат во југоносталгични нарации за изгубените можности и во глорификација на животот во социјализмот. И доколку југоносталгијата може лесно да се отфрли како идеализирана верзија за минатото што нема речиси ништо заедничко со денешниот свет, мислам дека е неопходно таа да се разгледува и од друг аспект. Самиот термин беше промовиран непосредно по распаѓањето на Југославија и во почетокот имаше пејоративно значење во однос на луѓето што изразуваа сомнежи за дезинтеграцијата на Југославија или едноставно луѓето што не се снаоѓаа во новиот систем и според тоа беа етикетираны како некомпетентни, па дури и како „предавници на својата татковина“ (Bošković 2013: 76). Така, почетните истражувања за југоносталгијата беа ограничени на студии за потрошувачките практики пред и по падот на социјализмот, додека потенцијалните дискурси за политичката и социјалната компонента на југоносталгијата беа обележани како премногу емотивни или пристрасни и на крајот идентификувани како ирелевантни или некорисни (Hofman 2015: 150; види исто Petrović 2016: 508). Митја Великоња, од друга страна, ја дефинира носталгијата како „комплексна, диференцирана и променлива, емоционално полна приказна, која на лично или колективно ниво ги слави романтизираните изгубени времиња, вредности, политички или други системи, и повремено – во целосна спротивност на инфериорната современа ситуација – жали за овие загуби“ (Velikonja 2008: 25). И иако Великоња предупредува на недоследностите или дури контрадикциите во носталгичните нарации, тој сепак ги препознава како светогледи од секојдневните животи на поединците што „преку славењето на минатото изразуваат критики за сегашноста и на тој начин кажуваат многу повеќе за современите проблеми отколку за предностите од минатото“ (Velikonja 2008: 26). Додека природата на носталгијата кај постарите соговорници во Крива Паланка беше послучна со она што Светлана Бојм го нарекува „ресторативна носталгија“ (види Boym 2001: 41), помладите генерации што не живееле во СФРЈ на темата гледаат на поинаков начин, главно нагласувајќи ги можностите за стабилно вработување, помалата етничка поделба и фактот дека емиграцијата била само опција, а не единствениот начин за „нормален живот“ како што е случајот денеска. Една од моите соговорнички од помладата генерација, Елизабета, објаснува зошто таа не сака да се врати во Македонија од една од скандинавските држави каде што живее веќе неколку години:

Не сакам на пример одморите да ми бидат луксуз. Ако си работел најорно цела година, тоа не треба да биде луксуз. Но овде во Македонија е луксуз за некој да оди на одмор. Моите родителски последен пат оидоа на одмор во 1997 година и уште зборуваат за тоа иако поминале повеќе од дваесет години. И не го сакам ова, овде живеењето е преживување, а не е живеење. Не сакам моите деца да поминуваат низ тоа, не сакам тие да поминуваат низ истото низ кое јас поминував.

Се покажува дека нештата како што е годишниот одмор, кои беа споменати од моите повозрасни соговорници во различни разговори како нешто сосема „нормално“, изгледаат недостижни за помладата генерација соговорници, кои, за да го постигнат тоа, се приморани да се преселат во главниот град Скопје или дури и надвор од државата, често во западноевропските земји, САД или Австралија.

Ова не води до вториот аспект на справувањето со секојдневниот живот во постсоцијалистичка Македонија – надевањето. Тоа е поврзано со замислувањето на иднината или, како што вели Кети Фокс, „надежта не е само размислување за тоа што треба или што ќе се случи, туку таа е акт што се случува во сегашната ситуација со цел да се создаде иднината или да ѝ се даде значење“ (Fox во Bartulović 2013: 132). Според Мери Зурнази, надежта е тоа што ја одржува волјата за живот, без оглед на очајот што го чувствуваме. Кога зборува за надежта, личноста не посакува само промена или подобрување на неговиот/нејзиниот животен стандард, туку го замислува животот каков што треба да биде (Zournazi 2002: 14–15). Истовремено надежта го придвижува верувањето дека вреди да се живее и во непредвидливи или несигурни времиња и го отфрла уверувањето дека ситуацијата не може да се поправи или дека ништо друго не може да се стори (Zournazi 2002: 16). И иако безнадежноста е честопати „попривлечна“ за истражувачот поради фактот што е пораспространета и полесна за артикулирање, нејзината спротивност, надежта, е таа што ни овозможува да сирнеме во иднината (Gilbert et al. 2008: 11).

Во теренските интервјуа главно се фокусирав на иднината во однос на европската интеграција и начинот на кој моите соговорници го разбираат терминот „Европа“. Сакав да разберам како луѓето гледаат на својата иднина и какви се нивните надежи и аспирации по долгиот и напорен процес на транзиција кога влезот во Европската Унија и влезот во НАТО се презентираат како конечна цел што ќе ја однесе Македонија на патот на просперитетот и развојот. Иако главно сите мои соговорници се согласија со оваа визија и сакаа да влезат во Европската Унија, некои од нив изразија сомнеж во однос на развојот на овој процес. Промената на името на државата честопати се третира како преголема цена за влез во „европското семејство“, додека во исто време близината на бугарската граница и добрите познавања за бугарското искуство во ЕУ поттикнуваат амбивалентни чувства меѓу жителите на Крива Паланка. Бугарската држава им издава бугарски пасоши на Македонците (види Neofotistos 2014), кои им овозможуваат да патуваат без визни ограничувања и им овозможуваат поглед во тоа како би изгледала нивната иднина во однос на можноста за мобилност. Истовремено, сепак, оваа ситуација поттикнува

страв дека трендовите на растечка емиграција ќе се зголемуваат уште повеќе по влезот во ЕУ и дека иднината за провинциските градови како Крива Паланка не е светла. Ова беше илустрирано со начинот на кој една моја соговорничка, средовечна жена Мила, го опиша Кустендил, првиот поголем бугарски град на другата страна од границата:

Кога ќе влеземе во Европската Унија, никој нема да осџане во Македонија. Сиџе ќе се оџселат, сиџе. Оџворени враџи. Ги знаеш џриказниџе за буџарскиџе џасоџи, сиџе се од економски џрчини. И ако влеземе во Европската Унија сеџа, џранициџе ќе се оџворат, никој нема да осџане овде, и цениџе ќе џораснат. Се е мноџу џоскаџо во Буџарија. Не знам дали сиџе биле во Кустиендил? Тоа е џрад на зомбија, на мрџовци. Само сиџариџе луџе осџанале. Зџрадиџе се мрачни, дрвја расџат низ џрозорциџе, изџледа како да џагнала аџомска бомба. Нема движење, нема живоџни, нема мачки, нема кучиња. Ниџиџо, ниџиџо. А имаше 70 000 луџе во Кустиендил џорано, а сеџа мислам дека се џод 30 000. Тоа се случи оџкако Буџарија влезе во ЕУ. Нема млади луџе, само сиџари џиџо нема каде да одаџи. Луџеџо џиџо осџанаа се џиџе од јавниџи секџор, учџтели, џрофесори, цариници, џолицџџи. Тие имаџи џомали џлаџи, речиси двайџи џомали, додека цениџе се мноџу џовисоки.

Најголемата грижа меѓу постарата генерација беше дека младите едноставно ќе се отселат штом ќе им се укаже прилика, што, според разговорите што ги имав со нив, не е далеку од вистината. Речиси сите потенцираа дека, доколку би постоеле минимални шанси за нив да изградат живот, а не, како што кажа Елизабета, само да преживуваат, тие би сакале да останат во Македонија и да создаваат иднина тука. Европската Унија во оваа смисла се третира најчесто како институција што, покрај новите можности за финансирање и развивање на проекти, овозможува и построга контрола на потрошувачката на јавните фондови и на корупцијата. За време на жешката дебата во селото Трново на 20 километри од Крива Паланка, Никола на следниов начин го претстави својот поглед на нештата:

Ќе се оџворат нови можности во смисла на џендери и џрсиџат до џариџе од европскиџе фондови. Тоа е добро, но јас мислам дека се најдовме во сиџуација да немаме луџе џиџо ќе можат да џи искористиџат овие можности. И џоа е џака бидејќи во џоследниве неколку декади ние не инвестиравме во развој на одредени секџори џиџо ќе можат да се сирават со овие џредизвици. Сеџак, мислам дека влезот во ЕУ е џозиџивно неџиџо. Генерално мислам дека ние џрџеба да изџградиме функционален сиџем. Она џиџо сеџа џо имаме е дисфункционален сиџем. И знам дека работџиџе нема да се сменат сами од себе (...), џуку барем ќе има некаков механизам џиџо ќе ја контролира џлуџосџа на нашиџе џолиџичари. Ние мора да се џрџнеме од овие секојдневни борби и мора да најравиме сиравџеџија за иднината, џоа сме џо немале во џоследниве џриесџи џодини во ниџу една сфера.

Европската Унија станува метафора за систем што гарантира сигурност, ред и работа, додека во исто време отвора простор за „утописка надеж“ според која Европа е субјект што обезбедува инвестиции и јасно структуриран систем, и така служи како механизам што им овозможува на поединците да се тргнат од секојдневната реалност што е обележана со невработеност и несигурност (Potkonjak, Škokić 2013: 88). Во тој контекст Европската Унија може да се разбере како „машина што создава надеж“, која всушност го влече својот легитимитет од надежта што луѓето постојано ѝ ја припишуваат (Nuijten во Jansen 2009: 59).

Ова сепак не значи дека моите соговорници слепо веруваат дека, откако ќе влезат во Европската Унија, нивните проблеми ќе исчезнат, и тие се многу добро свесни за структурните проблеми на државата, како и на самата ЕУ. На крајот, најмногу надежи сепак се полагаат на сферата на домот, семејството и блиските пријатели и најчесто тие не се насочени кон пошироката политичка ситуација. Може да се каже дека повеќето луѓе пронашле некакви стратегии за преживување во текот на последниве декади што им овозможуваат да одржат одредено ниво на општествена сигурност исклучиво во лична смисла и кои им гарантираат барем одредено ниво на автономија. Во оваа смисла генерациските разлики играат важна улога и тие може да се разгледуваат преку три главни подгрупи. Првата група се пензионерите, генерација што била родена и го поминала најголемиот дел од активниот животен период во СФРЈ. Направив многу интервјуа и неформални разговори со нив, и тие никогаш не ги разубавуваа нивните зборови кога станува збор за политичките или економските теми. Разбирливо, тие ја споредуваа денешната ситуација со онаа од социјализмот, која изгледа апсолутно супериорна за нив во смисла на услови за домување, општествена сигурност, личен и колективен напредок, како и во однос на целокупниот прогрес на федерацијата како целина и на Македонија како една од републиките. Тие ретко изразуваа надеж или оптимизам дека нештата наскоро ќе се променат на подобро во Македонија и жалеа за судбината на помладите генерации што ги немаат истите можности како нив. Тие се скептични за Европската Унија и НАТО поради нивниот став кон Македонија и македонските граѓани во последните тринаесет години, кои, според пензионерите, подразбираат „агонија што се пролонгира и се овозможува поради немоќта на игнорантскиот однос од страна на ЕУ“.

Припадници на втората генерација се оние родени во деценијата пред распаѓањето на Југославија и кои го поминале возрасниот период од животот во независна Македонија. Периодот на постсоцијалистичка трансформација што ги обележал животите на овие луѓе честопати се третира како „замрзната транзиција“ кон возрасниот период (види Kuhar, Reiter 2012) најмногу поради фактот што системот на општествена сигурност буквално исчезнуваше пред нивните очи. Домувањето, здравствениот и образовниот систем, кои беа земани здраво за готово една или две генерации претходно, полака се распаѓаа, и просперитетот и благосостојбата преминаа во индивидуалниот домен, а не во доменот на државата. Многумина од оваа генерација со кои разговарав кажаа дека пропуштиле прилика или пак воопшто немале прилика да се отселат од државата бидејќи тие се надевале дека нештата ќе тргнат во добра насока. Тоа сепак не значи дека тие се пасивни или безнадежни

„набљудувачи“ на она што се случува околу нив, туку станува збор за најактивната и политички најсвесната група, која се вклучува во активностите на граѓанскиот сектор, учествува во локалните политики или припаѓа на различни волонтерски групи. Една од нив, Даниела, го сподели својот став за ситуацијата со мене:

Ако ја погледнам целиа ситуација на крај... Да, ние од 80-тите, 90-тите до 2000-тите години можеби сме изгубени генерации. Тоа значи дека не знаеме баш што да правиме со себеси, каде да одиме, дали да останеме овде или да одиме некаде надвор. Се согласувам со оние што велат дека многу млади луѓе ќе се отселат ојќако ќе влеземе во ЕУ. Но се надевам дека ќе може да научиме нешто од искуството на друштите држави, како да го намалиме тој период на емиграција и како да го намалиме бројот на луѓе што би се селеле. Се надевам дека генерацијата на моите деца ќе зледа на овој период како на искуство, како лекција и дека ќе им биде подобро. Моите најдобри години не се поклоија со најдобрите години на мојата држава. Навистина се надевам дека тоа ќе се промени.

Последната генерација е онаа родена по македонската независност и денеска се наоѓа во средина на триесеттите години. Поголемиот дел од нив одлучиле или барем изразиле намера да се отселат од државата. Често зборуваа за Македонија како одлична држава, со голем потенцијал, каде што би сакале да останат, но целокупната политика и економска ситуација ги одвраќа од намерата. Поради тоа, тие често ја третираат емиграцијата како единствен излез од прекаријатот и од ниско платените работни места за кои се преквалификувани и преедуцирани.

На крајот се поставува прашањето што си го поставуваа многумина од моите соговорници во текот на разговорите – кој ќе остане во државата и дали тие што ќе останат ќе може да ја влечат напред. Моето чувство е дека многумина од нив, додека се трудат активно да ги променат нештата на подобро на локално ниво, полека почнуваат да се откажуваат бидејќи сфаќаат дека најчесто има мал или никаков ефект. Европската Унија заедно со нејзините недостатоци сè уште се третира како последна сламка што може да обезбеди барем одредено ниво на посакуван просперитет.

Литература

Малковски, Ѓорѓи, Михајловски, Јордан, Крстевски, Цоне 1996. *Крива Паланка и Кривојаланечко низ историјата*. Крива Паланка: Собрание на Општина Крива Паланка.

Bartulović, Alenka 2012. „Neskočnost povojne 'rekonstrukcije': Sarajevo med uranјem in čakanjem“. *Etnolog* 22, 129–145.

Bošković, Aleksandar 2013. „Yugonostalgia and Yugoslav Cultural Memory: Lexicon of Yu Mythology“. *Slavic Review* 72(1), 54–78.

Boym, Svetlana 2001. *The Future of Nostalgia*. New York, NY: Basic Books.

Burawoy, Michael, Verdery, Katherine 1999. *Uncertain Transition: Ethnographies of Change in the Postsocialist World*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Danforth, Loring M. 1995. *The Macedonian conflict: Ethnic nationalism in a transnational world*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Danforth, Loring M. 2010. „Ancient Macedonia, Alexander the Great and the Star or Sun of Vergina: National symbols and the conflict between Greece and the Republic of Macedonia“. *A companion to Ancient Macedonia*. Joseph Roisman, Ian Worthington, eds. Malden, Oxford and Chichester: Wiley-Blackwell, 572–599.

Daskalovski, Zhidas 2011. „The Influence of EU Conditionality and Europeanization on the Consolidation of Macedonia“. *20 Years after the Collapse of Communism: Expectations, achievements and disillusions of 1989*. Nicolas Hayoz et al., eds. Bern: Peter Lang, 49–83.

Džankić, Jelena 2018. „Structural Mechanisms of Power Reproduction in Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro“. *Southeastern Europe* 42, 83–106.

Fidanovski, Kristijan 2018. „What's in a Name? Possible Ways Forward in the Macedonian Name Dispute“. *Slovo* 31(1), 18–44.

Filak, Manca 2016. *Projekt Skopje 2014: Vpliv mestne preнове na identiteto mesta, socialni spomin in nacionalno zavest prebivalcev*. Магистерска тема, Одделение за етнологија и културна антропологија, Филозофски факултет, Универзитет во Љубљана.

Gilbert, Andrew et al. 2008. „Reconsidering Postsocialism from the Margins of Europe: Hope, Time and Normalcy in Post-Yugoslav Societies“. *Anthropology News* 48(9), 10–11.

Greenberg, Jessica 2011. „On the Road to Normal: Negotiating Agency and State Sovereignty in Postsocialist Serbia“. *American Anthropologist* 113(1), 88–100.

Hage, Ghassan 2009a. „Introduction“. *Waiting*. Ghassan Hage, ed. Carlton: Melbourne University Press, 1–12.

Hage, Ghassan 2009b. „Waiting Out the Crisis: On Stuckedness and Governmentality“. *Waiting*. Ghassan Hage, ed. Carlton: Melbourne University Press, 97–106.

Helms, Elissa 2007. „'Politics is a Whore': Women, Morality and Victimhood in Post-War BosniaHerzegovina“. *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Xavier Bougarel, Elissa Helms, Ger Duijzings, eds. Hampshire: Ashgate, 235–253.

Hofman, Ana 2015. „Introduction to the Co-Edited Issue 'Music, Affect and Memory Politics in Post-Yugoslav Space'“. *Southeastern Europe* 39, 145–164.

Jansen, Stef 2009. „Hope and State in the Anthropology of Home: Preliminary Notes“. *Ethnologia Europaea* 39 (1), 54–60.

Jansen, Stef 2015. *Yearnings in the meantime: 'normal lives' and the state in a Sarajevo state complex*. New York, Oxford: Berghahn Books.

Jezernik, Božidar 2002. „Macedonians: Conspicuous by their absence“. *EthnoAnthropoZoom* 2, 1–20.

Karakasidou, Anastasia N. 1997. *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870–1990*. Chicago: University of Chicago Press.

Kuhar, Metka, Reiter, Herwig 2012. „Frozen Transitions? Young People in Former Yugoslavia“. *1989: Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall*. Carmen Leccardi et al., eds. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Monova, Miladina 2014. „'We are all chasing after the euro': Labour, calculations and ideas of well-being among tobacco growers in a Macedonian town“. *Social Practices and Local Configurations in the Balkans*. Nedi Bardoshi et al., eds. Tirana: UET Press, 115–129.

Monova, Miladina 2015a. „When the household meets the state: Ajvar cooking and householding in postsocialist Macedonia“. *Oikos and market: explorations in self-sufficiency after socialism*. Stephen Gudeman, ed. New York: Berghahn, 77–100.

Monova, Miladina 2015b. „'We don't have work. We just grow a little tobacco.': household economy and ritual effervescence in a Macedonian town“. *Economy and rit-*

ual: *studies of postsocialist transformations*. Stephen Gudeman, ed. New York: Berghahn, 166–191.

Nedelkov, Ljupcho 2011. „The Issue Of The Identity Of The Macedonian People: The Symbolic Code for a Personal and Collective Identity“. *EthnoAnthropoZoom* 9, 37–55.

Neofotistos, Vasiliki P. 2012. *The risk of war: Everyday sociality in the Republic of Macedonia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Neofotistos, Vasiliki P. 2014. „Bulgarian passports, Macedonian identity: The invention of EU citizenship in the Republic of Macedonia“. *EthnoAnthropoZoom* 10, 37–53.

Petrović, Tanja 2016. „Towards an Affective History of Yugoslavia“. *Filozofija i društvo* 27(3), 504–520.

Pettit, Harry, Ruijtenberg, Wiebe 2019. „Migration as Hope and Depression: Existential Im/Mobilities in and beyond Egypt“. *Mobilities* 14(5), 730–744.

Potkonjak, Sanja, Škokić, Tea 2013. „'In the World of Iron and Steel': On the Ethnography of Work, Unemployment and Hope“. *Narodna umjetnost* 50 (1), 74–95.

Poulton, Hugh 2000. *Who are the Macedonians?* London: Hurst and Company.

Ramet, Sabrina P. 2017. „Macedonia's Post-Yugoslav Reality: Corruption, Wiretapping, and Stolen Elections“. *Building Democracy in the Yugoslav Successor States*. Sabrina P. Ramet, Christine M. Hassenstab and Ola Listhaug, eds. Cambridge: Cambridge University Press, 287–320.

Risteski, Ljupčo, Kodra-Hysa, Armanda 2014. „Strategies for Creating the Macedonian State and Nation and Rival Projects Between 1991 and 2012“. *Strategies of symbolic Nation-building in southeastern Europe*. Pal Kolsto, ed. Oslo: Ashgate, 165–200.

Schwartz, Jonathan M. 1996. *Pieces of Mosaic: An Essay on the Making of Macedonia*. Høbjerg: Intervention Press.

Thiessen, Ilka 1999. *T'ga za Jug – Waiting for Macedonia: The Changing World of Young Female Engineers in the Republic of Macedonia*. PhD Disertation, London School of Economics, University of London.

Velikonja, Mitja 2008. *Titostalgija: študija nostalgije po Josipu Brozu*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Zournazi, Mary 2002. *Hope: new philosophies for change*. Annandale: Pluto Press Australia.